

9. Кошкин А.А. Крах стратегии «спелой хурмы»: военная политика Японии в отношении Японии, 1931–1945 гг. Москва: «Мысль», 1989. 271 с.
10. Мозохин О. ОГПУ–НКГБ в борьбе со спецслужбами Японии. Москва-Берлин: DirectMEDIA, 2019. 535 с.
11. Мозохин О. Противоборство: спецслужб СССР и Японии, 1918–1945 гг. Москва: Родина-медиа, 2012. 480 с.
12. Мозохин О. Сталин и Дальний Восток. Москва: Вече, 2020. 448 с.
13. Павленко С. Консул «під пильним оком»: Танака Бун'їциро в Одесі // Східний світ. 2021. № 1. С. 18–34.
14. Русская военная эмиграция 20–40-х годов XX века: Док. и материалы. В 10 т. Т. 8. Противостояние, 1927–1941 гг. Москва: Б. и., 2016. 990 с.

УДК 94(5):327(316.7)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-38>

Циватий В. Г.

ORCID: 0000-0003-1505-7483

кандидат історичних наук, доцент,

Заслужений працівник освіти України,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

член правління Наукового товариства

історії дипломатії та міжнародних відносин

м. Київ, Україна

МОДЕЛЬ ДИПЛОМАТІЇ ТА ДИПЛОМАТИЧНА СИСТЕМА ЯПОНІЇ В МОНДІАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕМПОРАЛЬНИЙ, МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатія, soft power, Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), Японія, Сучасний Схід.

Сучасна дипломатична система і моделі дипломатії держав світу інституціоналізуються в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття, генеруючи нову зовнішню політику держав і нову систему політико-дипломатичних координат міждержавних відносин [1, с. 26–29]. Особливе місце в цій диспозиції обіймає Японія – одна з провідних

держав світу, актор міжнародних відносин. Динамічний розвиток держав Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) веде до їх все більш активного позиціонування себе на світовій арені. Зазначені інституціональні та політико-дипломатичні процеси базуються, перш за все, на розширенні використання в зовнішній політиці держав інструментарію «м'якої сили» («soft power») та ефективній діаспоральній політиці держав Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Мета цього дослідження – проаналізувати концепт «м'яка сила», модель дипломатії та особливості зовнішньої політики Японії в умовах сучасного поліцентричного світоустрою XXI століття, а також визначити регіональні та національні особливості «м'якої сили» зовнішньої політики і дипломатичної системи Японії досліджуваного періоду.

Основними цілями зовнішньополітичного курсу Японії є забезпечення національної безпеки і зміцнення регіональних позицій Японії на міжнародній арені загалом, створення сприятливих умов конкурентної боротьби з провідними державами світу, зокрема. Для досягнення цих цілей використовується широкий арсенал політичних, дипломатичних, економічних, військових та ідеологічних інструментів, засобів і методів. Головною метою зовнішньої політики Японії є забезпечення стабільності та процвітання країни, і економічно сталого й мирного життя її громадян. В Японії глибоко усвідомили, що для досягнення цієї мети вона повинна робити активні зусилля для створення та підтримки стабільної глобальної системи управління та її регіонального лідерства, а також удосконалення дипломатичної системи Японії та використання ефективного інструментарію в практиці японської дипломатії [2].

Офіційна задекларована мета японської зовнішньої політики та дипломатії загалом полягає в реалізації національних інтересів і створенні сприятливого міжнародного оточення і міждержавного діалогу як на двосторонньому рівні, так і на багатосторонньому рівні. При цьому варто акцентувати увагу, що одночасно в Токіо розробляються концепції «поведінкової ідентифікації» для здійснення більш незалежного і значущого курсу на міжнародній арені. Суть нової інституціональної моделі й нового підходу в тому, що Японія – ні східна держава, на західна держава, а тихоокеанська держава.

На зростанні потенціалу азійських гравців у дипломатичній сфері з 2018 року було наголошено у доповіді The Soft Power 30 [3], яка є щорічною і подається консалтинговою компанією Portland. Вона віддзеркалює ключові тенденції у сфері використання «м'якої сили» («soft power»). У цій доповіді, зокрема, зазначається, що вперше за весь час підготовки подібних доповідей було виокремлено додатковий розділ із рейтингування «м'якої сили» азійських держав, – Asia Soft Power 10, – у зв'язку зі зростаючою важливістю цього регіону для глобальної

геополітики та трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Цей потенціал набув свого інституціонального розвитку у 2019–2022 рр.

Японія, серед інших держав Азійсько-Тихоокеанського регіону, володіє і використовує в дипломатичній практиці один із найбільш повних і привабливих наборів інструментів «м'якої сили», а також ефективну діаспоральну політику.

Інституціональну основу політико-дипломатичного інструментарію «м'якої сили» Японії складають: по-перше, багата національна культура і традиції, що йдуть корінням у стародавню історію Японії; по-друге, налагоджена система надання допомоги державам, що розвиваються; по-третє, політичні цінності, сформовані в результаті японського переосмислення американських ідей і практик, запропонованих Токіо в якості моделі повоєнного становлення; по-четверте, популяризація японської культури, традицій, науки і освіти у світовому масштабі; по-п'яте, прогнозована і системна діаспоральна політика, політика співробітництва зі своїми співвітчизниками за кордоном в умовах мондіалізації світоустрою ХХІ століття.

Інституціональний потенціал японської «м'якої сили» підкріплюється позиціонуванням і статусністю Японії як миролюбної держави. Дана позиція отримала своє підґрунтя в другій половині ХХ ст. в результаті імплементації в Конституцію Японії положень, які забороняють використання військової сили і права на ведення війни як способу вирішення міжнародних суперечок. Разом з тим, історія і поточна ситуація в АТР накладають певні обмеження на залучення в політику Токіо інструментів «м'якої сили». Привабливість її застосування сильно знижується, коли мова заходить про історичну спадщину Другої світової війни і постійні тертя на цьому ґрунті між Японією, з одного боку, і Китаєм і корейськими державами, – з іншого. Особливо гостру реакцію в Пекіні і в Сеулі викликали прагнення прем'єр-міністра Сіндзо Абе внести зміни до Конституції, закріпивши в ній статус Сил самооборони як повноцінних Збройних Сил Японії. Така ж політико-дипломатична позиція й контури зовнішньополітичного курсу залишалися в прем'єр міністра Есіхіде Суга (Йосіхіде Суга), та є актуалізованими й для нового – з 4 жовтня 2021 року, прем'єр міністра Кісіда Фуміо.

З 1 травня 2019 р., після зречення японського імператора Акіхіто від трону, в Країні висхідного сонця почалася нова ера Рейва (світу і гармонії). Передувала їй ера Хейсей, яка стала періодом встановлення миру, закріплення економічних успіхів післявоєнного часу і створення позитивного образу держави. Ера Хейсей (установлення миру), або період правління імператора Акіхіто, продовжувалася з 1989 по 2019 рік. Період Рейва розпочався в Японії 1 травня 2019 р., в день, коли новий Імператор Японії, – спадкоємний принц Нарухіто, – зійшов на престол як 126-ий

імператор, змінивши свого батька – Імператора Акіхіто, який 30 квітня 2019 р. зрікся Хризантемового трону. Таким чином, з 08 січня 1989 р. до 30 квітня 2019 р. тривало літочислення Хейсей, а з 01 травня 2019 почалася ера Рейва.

На цьому напрямі були досягнуті певні успіхи, але залишилися й проблеми. Сама по собі зміна назви ери має чисто символічний характер. Разом з тим, для держави, яка протягом більш ніж 70 років прагне будувати суспільство без збройних сил і політику без застосування військових методів вирішення міжнародних проблем, символіка назви імператорської епохи вкрай важлива як інструмент трансляції своїх намірів і ключових ідей зовнішньої політики та дипломатії в найближчому майбутньому. І від того, наскільки дійсно гармонійною виявиться політика Японії в нову еру, буде багато в чому залежати успішність її «м'якого впливу» на інші держави.

Концепція «м'якої сили» в Японії має свою національну і регіональну специфіку. Концепція Дж. Ная отримала благодатний ґрунт для свого застосування в Японії на початку 1990-х рр. Даний період був пов'язаний з гострою необхідністю пошуку Японією свого місця в системі політико-дипломатичних координат, місця в поліцентричному світі, що змінюється. Головними каналами просування «м'якої сили», на думку керівництва зовнішньополітичного відомства країни, повинна бути громадська, публічна та культурна дипломатія, діаспоральна політика і політика співпраці з діаспорами світу [4, с. 6–7].

До ключових напрямів роботи японської публічної дипломатії відносяться: інформаційна політика і взаємодія зі ЗМІ, освітні програми та програми академічних обмінів, гуманітарне співробітництво і надання офіційної допомоги розвитку (ОДР), діаспоральна політика. Практична реалізація політики «м'якої сили» Японії є, переважно, прерогативою Міністерства закордонних справ, яке сприяє просуванню традиційної японської та сучасної поп-культури, а також вивчення японської мови за кордоном за підтримки Японського фонду (Japan House) [5; 6]. Даний підхід знайшов своє втілення в проекті Cool Japan, який активно використовується чинним кабінетом міністрів для просування таких галузей сучасної японської культурної індустрії, як аніме, комп'ютерні ігри, мода, кухня. Відповідна стратегія була затверджена японським керівництвом у вересні 2012 р. [7]. Незважаючи на те, що це сталося ще до повернення у владу Ліберально-демократичної партії на чолі з Сіндзо Абе в грудні того ж року, стратегія була прихильно сприйнята її лідером. Згодом, у 2013 р. було підписано розпорядження прем'єр-міністра про створення спеціальної консультативної групи для розробки нового брендинг-проекту з аналогічною назвою – Cool Japan [8; 9].

Японське керівництво, у нових геополітичних умовах, підходить до досить тонкої грані між розширенням поняття «м'яка сила» і використанням повноцінних інструментів економічного впливу в рамках класичної «жорсткої сили». Експерти одностайні в тому, що при всій привабливості японської культури і зусиль уряду з просування національної економічної моделі, для Токіо існує ряд важливих обмежень на шляху реалізації його «м'якої сили», особливо в АТР [10]. Серед них варто виділити наступні: по-перше, орієнтацію на консервативний спосіб життя і стиль ведення справ, що не дозволяє поширювати їх досить широко у світі; по-друге, демографічні проблеми в країні; по-третьє, негативна історична спадщина Другої світової війни; по-четверте, збереження недовіри азійських сусідів Японії [11]. У зовнішній політиці Японії чітко виділяють три найважливіші напрями: відносини із провідними державами світу; з країнами, що розвиваються; з Китайською Народною Республікою та державами АТР. Кожен із цих напрямів характеризується своїми особливими дипломатичними інструментами, зовнішньополітичними завданнями, цілями та методами їх досягнення [12].

Отже, у 2022 році політики та експерти в Токіо розглядають традиційні механізми прояву «м'якого впливу» на зарубіжну аудиторію та на діаспору в якості важливого засобу завоювання лідируючих позицій у світовій політиці, дипломатії, економіці, культурі, освіті та спорті. Більш того, збагачені національними традиціями методи використання «м'якої сили» дозволяють Японії домагатися істотних успіхів у цій сфері діяльності. При цьому, як й інші держави Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), Японія значне місце у своїй політиці «м'якої сили» віддає реалізації програм економічного співробітництва, доповнюючи тим самим класичне розуміння концепції.

Одним із найважливіших пріоритетів дипломатії Японії та японського зовнішньополітичного відомства на початку ХХІ століття є все ж таки посилення Японії в АТР, як найбільш перспективного регіону в плані економічного, дипломатичного та політичного буму, інноваційного зростання.

Література:

1. Циватий В. Г., Громико О. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 08. С. 26–29.

2. Циватий В. Г. Теории нации и национализма в институциональной и коммуникативно-культурной памяти: особенности современного теоретико-методологического дискурса, диаспорально-полиэтнические практики и этнонациональная идентичность. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей*. Київ–Вінниця, 2022. Випуск 41. Том 2. С. 109–113.

3. The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2018. USC Center on Public Diplomacy. 2018. URL: <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).
4. Кулінич М. А. Японці бачать в Україні серйозного партнера. Про спільні культурні коди. *День*. 2012. 01 лютого. № 16 (2012). С. 6–7.
5. Warren A. S. Japan House: Tokyo's New Public Diplomacy Push. *The Diplomat*. 2017. 22 July. URL: <https://thediplomat.com/2017/07/japan-house-tokyos-new-public-diplomacy-push/> (дата звернення: 19.10.2022).
6. What's Japan House. Japan House. Official website. URL: <https://www.japanhouse.jp/en/> (дата звернення: 09.10.2022).
7. クールジャパン戦略について (Про стратегії Cool Japan). Cabinet Office. 2012. URL: https://www.cao.go.jp/cool_japan/about/pdf/cj_initiative.pdf (дата звернення: 16.10.2022).
8. 日本ブランド戦略 (Стратегія Japan Brand). Prime Minister of Japan and His Office. URL: https://www.kantei.go.jp/jp/singi/titeki2/houkoku/090310_nihonbland.pdf (дата звернення: 29.10.2022).
9. Public Diplomacy: A New Strategic Imperative, 2016. 196 p.
10. Кулінич О. Мій Токіо у свята і будні. Київ: Саміт-книга, 2017. 328 с.
11. Корсунський С. В. Зовнішня політика в епоху трансформацій: як не залишитись на узбіччі історії. Київ, 2020. 256 с.
12. Hidetaka Yoshimatsu. Japan's Asian Diplomacy. Power Transition, Domestic Politics, and Diffusion of Ideas. Palgrave Macmillan, 2021. 307 p.